

Warszawa, 1 września 2022

Dr hab. Radosław Karasiewicz-Szczypiorski

Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej UW

Warszawa

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani Magister Karoliny Trusz

Recenzja pracy doktorskiej Pani Karoliny Trusz, pod tytułem „Znaczenie infrastruktury portów południowych wybrzeży Azji Mniejszej w obsłudze starożytnego handlu śródziemnomorskiego” przygotowanej pod kierunkiem Pani Prof. dr hab. Iwony Modrzewskiej-Pianetti w Instytucie Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w roku 2022.

Oceniana praca doktorska składa się z dwóch tomów. Pierwszy tom zawiera całość tekstu, który został podzielony na siedem rozdziałów. Wstęp jest także numerowany jako rozdział 1. Opracowanie zamykają Wnioski a uzupełnienie stanowią załączniki, spisy, bibliografia oraz streszczenia. W tomie drugim znajduje się bogato ilustrowany katalog oraz spis map i figur. Tom 1 zawiera łącznie 272 strony oraz kolorową mapę obszarów wchodzących w zakres terytorialny opracowania z zaznaczonymi stanowiskami archeologicznymi omawianymi w tekście. Tom 2 – Katalog składa się z 210 stron.

We wstępie (rozdziale 1) Autorka prezentuje cel podjęcia badań i zastosowane metody a także stan dotychczasowych badań oraz ramy chronologiczne i terytorialne opracowania. Następnie omawia źródła pisane wskazując na te których autorzy pozostawili jakieś informacje dotyczące portów i żeglugi wzdłuż wybrzeży Licji i Pamfilii oraz Cylicji. Ponadto w tej części pracy są omówione także badania podwodne poprowadzone u południowych wybrzeży współczesnej Turcji. W niektórych z nich doktorantka uczestniczyła osobiście.

W rozdziale 2 przedstawione zostały świadectwa materialne, a więc pozostałości po portach, falochronach, nabrzeżach i molach, latarniach morskich, stoczniach i innych. Uwzględnione zostały zarówno porty na wybrzeżu morza jak również podobne instalacje nad rzekami. Autorka zwróciła uwagę na porty wojenne jako odrębną kategorię w ramach omawianej grupy założeń portowych.

Rozdział 3 został poświęcony omówieniu podstawowych informacji dotyczących geografii regionu w podziale na trzy krainy Licję, Pamfilię oraz Cylicję. Podobnie jak w kolejnych rozdziałach także zagadnienia geograficzne zostały zaprezentowane w kolejności z zachodu na wschód. Opis uzupełniają mapy każdej z historycznych krain z zaznaczonymi portami na wybrzeżu i nad brzegami rzek.

W rozdziale 4, w zasygnalizowanej już kolejności, zostały naszkicowane dzieje trzech krain położonych na południowym brzegu Azji Mniejszej.

Rozdział 5 dotyczy szlaków handlowych lądowych i morskich przebiegających w regionie oraz towarów, które były przedmiotem wymiany i handlu. Siłą rzeczy w centrum uwagi znajdują się te kategorie dóbr, które pozostają uchwytnie w kontekstach archeologicznych (w tym dla archeologii podwodnej). Ciekawy wyjątek w tym zakresie stanowi zagadnienie handlu purpurą (jako barwnikiem i barwionymi tkaninami). Te produkty nie są uchwytnie archeologicznie ale pośrednio na ich wytwarzanie wskazują śmietniska złożone z muszli ślimaków, których wydzielina stanowi bazę dla cennego barwnika. W przypadku innych ważnych towarów jesteśmy zwykle skazani na źródła pozaarcheologiczne. Dotyczy to m.in. zboża i przetworów rybnych (przede wszystkim sosów).

Przy okazji omawiania handlu pojawia się także podrozdział o piractwie.

Rozdział 6 został poświęcony omówieniu znalezisk wraków (z różnych epok), które spoczywają na dnie wzdłuż południowego wybrzeża współczesnej Turcji. Pewnym zaskoczeniem jest fakt, że po wyliczeniu znanych pozostałości rozbitych statków z Licji i Pamfilii oraz Cylicji Autorka omawia także wraki z wybrzeża Karii.

Rozdział 7 jest najobszerniejszy i zdaniem Recenzenta najważniejszy w całym opracowaniu. W tej części tekstu Autorka prezentuje (w przyjętym porządku) wszystkie miejsca w których z różną dozą prawdopodobieństwa funkcjonowały porty i przystanie. W każdym przypadku wymienione zostały materialne świadectwa lub inne informacje (np. wzmianki autorów antycznych), które potwierdzają istnienie portu. W przypadku braku znalezisk w terenie fakt ten jest także odnotowywany.

Na końcu tekstu, zgodnie z powszechnie przyjętą praktyką, znajdziemy wnioski w formie nienumerowanego ale odrębnego rozdziału.

Dalej następują cztery numerowane załączniki. Załącznik 1 to zestawienie toponimów antycznych i współczesnych oraz wzmianek u autorów antycznych i badaczy współczesnych na temat tych miejsc. Załącznik 2 to tak samo skomponowana tabela dotycząca rzek płynących przez krainy wchodzące w zakres opracowania. Załącznik 3 to dwa zestawienia w formie wykresów, które stanowią wizualizację zagadnienia liczby portów w regionie oraz charakteru ich zachowanych pozostałości. Załącznik 4 to kolejna tabela dotycząca portów morskich i rzecznych.

Bardzo ważne uzupełnienie tomu 1 stanowi obszerna bibliografia zawierająca także odrębny spis wykorzystanych wydań dzieł autorów antycznych.

Jak zostało już wspomniane tom 2 to katalog. Został on (podobnie jak w przypadku tomu 1) podzielony na trzy części. W ustalonej kolejności są omawiane porty w Licji (14 stanowisk), Pamfilii (8 stanowisk) oraz Cylicji (33 stanowiska). Każda z kart katalogowych została sporządzona zgodnie z takim samym kwestionariuszem pytań i jest uzupełniona kolorowymi mapkami oraz zdjęciami wykonanymi przez Autorkę w terenie.

W opisanym dziele będącym przedmiotem oceny można, tak jak w każdym innym opracowaniu naukowym znaleźć mocne i słabe strony. Recenzent pozwoli sobie zacząć od tych mocnych. Lista jest może krótka jednak wymienione zalety dotyczą zwykle całości pracy i stanowiące o jej sile.

Obszar uwzględniony w dysertacji nie był dotychczas opracowany jako całość w zakresie dotyczącym portów i szlaków żeglugowych. W ostatnich latach archeologia podwodna na południu Turcji rozwija się bardzo dynamicznie. Systematycznie przybywa odkryć, które mogą lepiej zilustrować podjęte zagadnienie. Dla tego na szczególne uznanie zasługuje szerokie uwzględnienie w bibliografii (i w opracowaniu) najnowszych publikacji dotyczących wspomnianych badań. Równie ważne (a może nawet ważniejsze) jest oparcie się w wielu przypadkach na autopsji. Autorka rozprawy kilkakrotnie uczestniczyła w ekspedycjach podwodnych na południowych wybrzeżach Azji Mniejszej ponadto omawiane w tekście stanowiska w znacznej części odwiedzała i na potrzeby opracowania dokumentowała osobiście. To znacznie podnosi walory pracy. W świetle dokonanych przez siebie obserwacji

Badaczka poddaje krytycznej ocenie informacje pochodzące z przekazów antycznych i literatury przedmiotu.

Na uwagę zasługuje także przygotowanie zestawień zawartych w załącznikach do pracy, które porządkują zgromadzone dane i są przydatnym ułatwieniem dla czytelnika.

Ważną część rozprawy stanowi także obszerna i uwzględniająca najnowsze publikacje bibliografia. Równie dobrze jak tekst ocenianej rozprawy świadczy ona o rozmiarach pracy jaką wykonała Autorka.

Ostatnim elementem tego dzieła, który ma wielkie znaczenie jest katalog. Nie tylko porządkuje on całość zebranych materiałów. Jest też częścią pracy w której w największym zakresie wykorzystane zostały materiały osobiście zebrane i opracowane przez doktorantkę. Każda z kart jest wyposażona w mapkę wykonaną samodzielnie oraz w zdjęcia powstałe podczas objazdu stanowisk lub udziału w badaniach na stanowiskach podwodnych. To niewątpliwie unikalna część ocenianego dzieła.

Rolą Recenzenta nie jest jednak głoszenie wyłącznie pochwały Autorki rozprawy. Jak każda praca, w tym także naukowa, oceniana rozprawa doktorska ma także słabsze strony.

W zakresie źródeł z pewnością szkoda, że nie została wykorzystana *Tabula Peutingeriana*, która przecież obejmuje także wybrzeża Azji Mniejszej. Wydaje się także, że zagadnienia dotyczące transportu wodą ale i portów można było niekiedy ilustrować przedstawieniami ze stuki triumfalnej, przede wszystkim z kolumny Trajana. Niektóre ze znajdujących się tam scen opowiadają wydarzenia, które dzieją się przecież bezpośrednio nad Dunajem a więc nad żeglowną rzeką.

W kilku przypadkach, jak np. na stronie 90, gdy przywoływane są inskrypcje byłoby dobrze gdyby zostały dodane odniesienia do typowych wydań epigraficznych jakimi są korpora, np. CIL.

Czasem zastrzeżenia recenzenta budzą zastosowane nazwy. Dotyczy to terminów, które wśród specjalistów z różnych dziedzin mają inne znaczenie i tak dla przykładu: na stronie 10 powinny być „okręty” a nie „statki”, na stronie 42 „porty wojenne” a nie „porty wojskowe”, na stronie 145 „flota wojenna” a nie „flota morska”, na stronie 99 „paciorki” a nie „koraliki”, na stronie 100 zamiast „metody na zakładkę” lepiej byłoby użyć terminu „poszycie klinkierowe” a na

stronach 121 i 132 z pewnością chodziło o „baszty” a nie o „wieże” jak zostało to zapisane w tekście.

Wydaje się że tego typu niedociągnięć można byłoby w większości uniknąć gdyby tekst został jeszcze raz sprawdzony przez Autorkę lub przez inną osobę, która spojrzalaby na całość „świeżym okiem”. Recenzent ma jednak świadomość, że pod koniec zmagania nad opracowaniem takim jak oceniana dysertacja niekiedy brakuje czasu. Oczywiście absolutnie niezbędne jest usunięcie podobnych niedociągnięć na etapie dalszej pracy nad tekstem (lub jego częścią) w celu wydania drukiem.

Osobną grupę stanowią pomyłki merytoryczne lub fragmenty, które mogą być przedmiotem sporu. Dla przykładu nawet jeśli powołujemy się na innych badaczy nie powinniśmy jednak wierzyć, że na żyznych polach Licji w starożytności rosła m.in. także kukurydza (strona 49). Polemon II z całą pewnością nie sprawował rządów do 72 roku n.e. (storna 67). Natomiast jeśli mówimy o zmianie poziomu Morza Śródziemnego w czasach historycznych to zapewne jest to skrót myślowy (strona 87). Nie ma dowodów na istotne zmiany poziomu wszechoceanu aż do okresu nowożytnego (a nawet czasów najnowszych). Jest za to długa lista przykładów gdy w wyniku ruchów tektonicznych poszczególne fragmenty lądu, a więc i wybrzeża, były wynoszone lub zapadały się. W wyniku tego drugiego procesu następowało oczywiście pozorne podniesienie się wód sąsiedniego akwenu. Recenzent powątpiewa także w wykorzystywanie kopalni żelaza w epoce brązu o czym dowiedział się na stronie 105.

Zamykając ten wątek warto się jeszcze zastanowić, czy mała liczba znalezisk naczyń typu *sigillata* na południowych wybrzeżach Azji Mniejszej może wynikać jedynie z negatywnego wpływu działalności piratów na handel (strona 180). Dominacja piratów na tych terenach to jednak zjawisko epizodyczne natomiast luksusowa ceramika stołowa wspomnianego typu była wytwarzana przez cały okres rzymski. Trzeba więc szukać innych przyczyn tego niedoboru.

Odrębną kwestią są decyzje Autorki o włączeniu w zakres opracowania stanowisk wykraczających poza przyjęte ramy terytorialne. Recenzent widzi dwa tego typu przykłady. Przy ogólnie bardzo konsekwentnym i uporządkowanym układzie pracy dziwi fragment dotyczący wraków odkrytych u wybrzeży Karii (strony 105-107). Wątpliwości budzi także włączenie, do części opracowania dotyczącego Cylicji, portów w Seleucji Pierii i Al-Mina. Oba

te stanowiska leżą na południe od gór Amanos i są powiązane z Antiochią nad Orontesem, znajdują się więc w historycznych granicach Syrii.

Kończąc kwestie zastrzeżeń i słabych stron wypada jeszcze dodać, że Recenzent liczył na obszerniejsze Wnioski. Chciałoby się widzieć w tej pracy dłuższe podsumowanie, zwłaszcza że rozmiary pracy, a przede wszystkim suma zgromadzonych informacji, dają takie możliwości. Z pewnością tę kwestię należy ponownie „przepracować” na etapie przygotowania do druku.

Wymienione błędy nie zmieniają jednak ogólnej pozytywnej opinii Recenzenta na temat ocenianego dzieła. Praca ma prawidłowy układ i jest kompletna. Nie ma także wątpliwości, że Autorka opanowała niezbędne umiejętności i techniki wyszukiwania, gromadzenia oraz opracowania danych a także późniejszej ich prezentacji i analizy w formie pisemnej na poziomie wymaganym w przypadku rozprawy doktorskiej. Z całą pewnością przynajmniej część zawartych w tekście wyników badań powinna zostać opublikowana w postaci artykułów w periodykach naukowych.

Podsumowując Recenzent z pełnym przekonaniem uznaje, że rozprawa doktorska Pani Magister Karoliny Trusz pod tytułem „Znaczenie infrastruktury portów południowych wybrzeży Azji Mniejszej w obsłudze starożytnego handlu śródziemnomorskiego” przygotowana pod kierunkiem Pani Prof. dr hab. Iwony Modrzewskiej-Pianetti spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim i wnioskuje o dopuszczenie Pani Magister Karoliny Trusz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Radosław Kowalewicz - Szczępiński